

O NEKIM JEZIČNIM ZNAČAJKAMA HRVATSKIH PRIJEVODA KUKUČINOVE INZULARNE PROZE¹

Zrinka Kovačević, Ivana Čagalj
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu

LINGUO-STYLISTIC ANALYSIS OF THE CROATIAN TRANSLATIONS OF KUKUČÍN'S INSULAR PROSE

Zrinka Kovačević, Ivana Čagalj
Faculty of Humanities and Social Sciences
University of Zagreb

This paper uses the example of the older Croatian translation of Kukučín's „Brač“ prose, namely Nižetić's translation of the short story *Leše* (1930) and Šimčik's translation of the novel *Kuća u strani* (1931), to analyze the strategies and procedures of presenting the heteroglossia of the original to the target audience. Due to the introduction of the Croatian language – from lexical and phraseological elements to complete statements – into the Slovak language matrix, the insular prose features appear to be an extremely delicate linguistic structure from the translational point of view, especially in cases when stylistically marked means of the original belong to the target language. Because of this, the analysis is primarily devoted to examining ways and means of recreating the various functions (such as exoticism, identification, etc.) of Kukučín's Croatisms in the Croatian translation.

Key words: Martin Kukučín, Insular Prose, Croatism, Croatian translation

1. O Martinu Kukučínu među Hrvatima

Martin Kukučín, pravim imenom Matej Bencúr, najveći je prozaik slovačkoga realizma, a kako je polovicu životnoga vijeka proveo među Hrvatima, u svojim najznačajnijim romanima pisao je o hrvatskom čovjeku. Time je sagradio jedan od najljepših mostova između hrvatskoga i

¹ Ovaj je rad nastao u okviru projekta *Komparativnoslavističke lingvokulturalne teme* [2131] Hrvatske zaklade za znanost.

slovačkoga naroda te postao rijetkim slučajem u kojem literarni klasik jednoga naroda u svojim djelima gradi spomenik drugom narodu.

Životni put Martina Kukučina uistinu je zanimljiv. Riječ je o velikom zaljubljeniku u slovačku zemlju i selo, o čovjeku koji je svoj život želio provesti u domovini. No, ekonomski i politički razlozi odveli su ga izvan granica.

Rodio se 17. svibnja 1860. u Jasenovoj. Prva tri razreda gimnazije završio je u Revúci, prvi dio četvrtoga u Turčianskom Sv. Martinu, a drugi dio u Banskoj Bystrici. Naime, Mađarska je nakon prusko-austrijskog rata 1866. godine ponovno dobila državnu samostalnost, te je redom zatvarala srednje škole u Slovačkoj. Završivši u Klášturu pod Znievom mađarski učiteljski zavod Kukučin je 1878. postao učiteljem u rodnom selu. Tada piše i svoju prvu pripovijetku. Zbog snažne mađarizacije i želje za daljnjim obrazovanjem odlazi u Bratislavu na bogosloviju, te ubrzo i u Prag, gdje upisuje studij medicine. U praškim godinama Kukučin životno i umjetnički sazrijeva, ali i, zahvaljujući podstanarstvu kod gospođe Neureutterove, ulazi u praške hrvatske krugove. Kod nje je, naime, upoznao i bračkoga vinara Didolića, na čiji je nagovor, zbog dugova nastalih u vrijeme studija, prihvatio mjesto općinskoga liječnika na otoku Braču. Za vrijeme boravka u Selcima na Braču, od 1894. do 1907. godine, Kukučin je redovito objavljivao u Slovačkoj (najčešće u časopisu *Slovenské pohľady*), u početku literarnu publicistiku, a potom i vlastita književna djela. Tijekom godina 1898., 1899. i 1902. *Pohľady* mu objavljuju putopise po Hrvatskoj, Dalmaciji, Hercegovini i Crnoj Gori, u kojima piše i o političkim okolnostima te osobama, vrlo živo i duhovito. Od 1896. do 1901. u slovačkim časopisima objavljuje šest pripovjedaka iz dalmatinske sredine, a 1903. i 1904. u časopisu *Slovenské pohľady* izlazi mu i roman s otoka Brača – *Dom v stráni*. Godina 1904. presudna je u osobnom životu Martina Kukučina. Tada se, naime, oženio Pericom Didolić, kćerkom svoga prijatelja. Boraveći među Hrvatima Kukučin je prijateljevao i s hrvatskim književnicima (braćom Ostojić, I. Vojnovićem, S. S. Kranjčevićem), no ni oni ni nitko drugi u Selcima nisu ni slutili o njegovoj uspješnoj književnoj karijeri. Iako je nekoliko godina bio predsjednikom društva *Hrvatski sastanak*, Kukučin je bio vrlo samozatajan i Bračani ga pamte prvenstveno kao dobrog čovjeka i požrtvovnoga liječnika. Godine 1907., za strujom hrvatskih iseljenika, otišao je u Južnu Ameriku. Nakratko se zadržao u Buenos Airesu, u Santiagu položio nostrifikacijski ispit, te se 1908. smirio u Punta Arenasu, bogatom izvoznom gradiću s jakom hrvatskom kolonijom. U Punta Arenasu je ostao do 1922. godine i u tom razdoblju nije objavljivao, ali je pisao, i to najvećim dijelom stenografski (nacrt za

roman o hrvatskim iseljenicima – *Mat' volá*). Bio je članom više hrvatskih društava, a 1916. godine i predsjednikom društva *Dalmacija*. Po nastanku Čehoslovačke, odlučuje se za povratak kući (no zbog jake gospodarske krize u Americi kreće tek 1922.). Nakon kraćega zadržavanja u Parizu, Kukučín je svečano dočekan u Pragu, gdje mu je Vlada ponudila mjesto ministra zdravstva za Slovačku, što je on odbio, te ponovno otišao u Hrvatsku. Od 1923. do 1925. godine boravio je u Zadru, Splitu, Crikvenici, Lipiku i Zagrebu. 1925./26. odlazi u Ameriku srediti zaostale poslove, te se po povratku nastanjuje u Lipiku (u vili Gregurić kod gospođe Eme Krznarić). Ponovno intenzivno piše, a u domovini dobiva niz priznanja za svoj rad (1924. postaje član Češke akademije, a 1928. dobiva doživotnu potporu i posebnu nagradu za književne zasluge). Prigodom jednog posjeta slovačkim Tatrama zadobio je tešku upalu pluća. Vrativši se u Lipik, prevezen je u državnu bolnicu u Pakracu, gdje je i umro 21. svibnja 1928. godine. Pokopan je u Zagrebu, no u listopadu iste godine prenesen je u Slovačku i pokopan u Turčianskom Sv. Martinu².

2. Kukučín u hrvatskom (ne)prijevodu

Do danas su na hrvatski jezik prevedena dva Kukučínova romana, tri pripovijetke, te kraći ulomak iz putopisa³. Sva prevedena djela vezana su uz hrvatsku sredinu. Jedan roman i tri inzularne pripovijetke prevedene su u ranim tridesetim godinama, dok ulomak putopisa i drugi roman potječu iz sedamdesetih, što znači da je većina prijevoda teško dostupna, a njihov jezik zastario. Za prvi prijevod zaslužan je njegov prijatelj kojem je kumovao na potvrdi, dr. Branko Nižetić. Godine 1929. preveo je pripovijetku *Mišo II*, koja je godinu kasnije i objavljena u zbirci novela, pod naslovom *Leše (1000 najljepših novela*, ur. Ljubo Wiesner, sv. 21, Zagreb, 1930.). Nižetić je preveo još dvije Kukučínove pripovijetke: *Svadba* i *Badnjak*, obje objavljene u splitskim novinama *Novo doba*. Branko Nižetić je, kao i njegov kum, po zanimanju bio liječnik i nije se bavio prevođenjem i književnošću (iako se ne smije zanemariti podatak da je prije studija medicine dvije godine bio novinar u Splitu), te su njegovi prijevodi plodovi poznanstva i ljubavi prema Martinu Kukučínu. Godinu dana kasnije, dakle, 1931. godine, u Zagrebu u desetom kolu *Knjižnice*

² Iscrpnije o životu Martina Kukučina među Hrvatima, njihovom odnosu i njegovim djelima iz hrvatske sredine vidjeti u monografiji *Hrvatski motivi u djelu Martina Kukučina* (Stričević-Kovačević 1998).

³ Studenti slovakistike Filozofskoga fakulteta u Zagrebu preveli su i nekoliko Kukučínovih pripovijedaka iz slovačke sredine što je matični fakultet u svojoj nakladi objavio 2011.

dobrih romana, koju je uređivao dr. Josip Andrić, Društvo sv. Jeronima objavilo je Kukučinov roman *Kuća u strani* (s podnaslovom – *Roman s otoka Brača*). Prevoditelj je bio Ante Šimčik, veliki štovatelj i poznavalac djela Martina Kukučina (1924. godine, za vrijeme studija u Zagrebu, i osobno se susreo s njim). Nakon Šimčkova prijevoda Kukučina se ne prevodi punih pedeset i osam godina, sve do 1979. godine, kada Geno Senečić prevodi njegov drugi roman iz hrvatske sredine *Mati zove* (1976. i 1980., u Matici – listu iseljenika Hrvatske, Senečić je objavio njegove ulomke). Prijevod romana objavila je zagrebačka *Stvarnost*, u biblioteci *Veliki roman*. Godinu prije Senečić je preveo i ulomak iz Kukučinaova putopisa *Rijeka-Rohič-Záhreb* (tiskan u časopisu *Marulić*, XI., 1978.).

3. Kukučinova heteroglosija u hrvatskom prijevodu

Zbog tendiranja govornom mimetizmu realizam u slovačku književnost unosi određenu lingvističku diversifikaciju te se literarni diskurs otvara različitim varijetetima slovačkoga jezika (usp. Smatana 1988), kao i inojezičnim elementima. U potonjem se kontekstu posebno ističe Kukučinaova ekstenzivna uporaba kroatizama koja je u tradicionalno jezično monolitnoj slovačkoj književnosti predstavljala prilično inovativan stilski postupak.

Veliki broj kroatizama u Kukučinovoj dalmatinskoj prozi može se objasniti autorovim nastojanjima da u duhu realističke metode dočara *couleur locale*, odnosno da egzotičnim jezičnim sredstvima upozna slovačkoga čitatelja s dalmatinskom sredinom. Mogući razlog *prevelike* uporabe kroatizama je i Kukučinaova okruženost hrvatskim jezikom, kojim je vrlo brzo i aktivno ovladao. U prilog tomu donekle ide i činjenica da je u prvim pripovijetkama učestalost kroatizama bila znatno veća nego u kasnijoj tvorbi (konkretno u romanu *Dom v stráni*). Kao ilustracija može poslužiti i usporedba broja kroatizama u pripovijetki *Svadba* iz 1896. godine i romana *Dom v stráni* iz 1903./04. U prvih pet stranica pripovijetke nalazi se više od sedamdeset kroatizama, dok ih prvih pet stranica romana sadrži tek dvadesetak. Može se pretpostaviti da se Kukučin s vremenom suživio i s hrvatskom sredinom i s hrvatskim jezikom, te su na taj način hrvatski jezični elementi za njega postali manje izražajnim i zanimljivim stilskim sredstvima. Ono što također može djelomično opravdati Kukučinovo korištenje kroatizama bliskost je hrvatskoga i slovačkoga jezika, te fond riječi s minimalnom razlikom, što je Kukučinu omogućilo uporabu kroatizama i bez popratnih objašnjenja (primjerice *sluga/sluha* ili *sunce/slnce*). Ipak, češći su slučajevi kada slovački čitatelj teško može odrediti značenje, jer je u pitanju razgovorni jezik prepun dijalektizama

uključujući talijanizme (u pripovijetkama), odnosno germanizme i turcizme (u putopisima), pa su mnoga izdanja nužno popraćena glosarima.

Hrvatski književni i dijalektni (bračka, selačka čakavština, čijim su dijelom i brojni talijanizmi) elementi u Kukućinovoј prozi mogu se podijeliti u nekoliko skupina (prema Sesar 2007): i) antroponimi, zoonimi i hagionimi (npr. M⁴: *Leše, Morica* (mula); DS⁵: *Niko Dubčić, Paško Bobica, Katica, Reparata* (sv.) i dr.); ii) sintagmatska oslovljavanja (npr. M: *don Roko, kumpare Tone*; DS: *drahý kume, družé môj, meštre Ive, povera šora* i dr.); iii) toponimi i etnonimi (npr. M: *Počivala, Vlach*; DS: *Dolčiny, Grabovik, Vlašská, Poličania* i dr.); iv) opći leksik (npr. M: *arija, beštija, omarina, tovar*; DS: *bracéra, čaća, fierá, meštrál, piaca, šiňorina, težak, ventula* i dr.); v) frazemi (npr. DS: *hovori ani Šalamún, vlašský rok* i dr.); vi) izreke (npr. DS: *I tekvica pláva na mori, lebo je zdnuka prázdna.* i dr.) te g) (dijelovi) iskaza, uglavnom petrificirane strukture, poput pozdrava i i sl. (npr. M: „*Znám ja, znám — netreba mňa učít,*“ odmieta ho Leše (...), *Ajme meni — čo som ťa nevodil, nešťastný!*; DS: *Ľudia [...] pripojili otčenáš za Mateho dušu s vrúciim želánim: „Pokoj vični daj njemu Gospodine!“, „Dobro mi došao!“* usmiala sa matka, kývnuc ľahko hlavou. i dr.).

Upravo zbog stilogene heteroglosije, odnosno uvođenja hrvatskoga, a ponegdje i talijanskoga jezika u slovačku jezičnu matricu, Kukućinova inzularna proza s translatološkoga aspekta predstavlja iznimno delikatnu lingvističku strukturu. Navedeno posebno vrijedi u slučaju kada je ciljani jezik hrvatski, pa se u prijevodu neminovno gubi inojezični karakter obilježenih sredstva, posebno općega leksika i dijelova iskaza. Zbog specifičnosti situacije postavlja se pitanje kako se izvorna heteroglosija transponira u starijim hrvatskim prijevodima – Nižetićevoј prijevodu pripovijetke *Leše*⁶ (1930) i Šimčikovoј prijevodu romana *Kuća u strani* (1931), odnosno jesu li posrijedi pokušaji kreiranja funkcionalno ekvivalentnih tekstova u kojima je „vanjska“ višejezičnost zamijenjena „unutarnjom“ ili pak ciljani tekstovi predstavljaju lingvistički monolitne strukture.

Na ovom mjestu valja istaknuti da lingvistička koncepcija književnoga prijevoda, između ostaloga, ovisi i o jezičnom uzusu ciljane

⁴ M = *Mišo II*.

⁵ DS = *Dom v strani*.

⁶ Izvorni naziv *Mišo II* promijenjen je u *Leše* prema liku doktorova sluge jer je naslov na slovačkom jasan samo čitateljima koji poznaju i ranije Kukućinovo stvaralaštvo, točnije pripovijetku iz jasenovske faze *Mišo*, s istoimenim likom, slovačkim seljakom. Iako je riječ o dvije uistinu različite sredine, posrijedi je isti tip simpatičnog lukavog seljaka-sluge, odnosno univerzalnost karaktera (Stričević-Kovačević 1998).

književnosti, a budući da je hrvatska književnost još od rane vernakularizacije početkom 16. stoljeća otvorena jezičnoj raslojenosti, u ovom konkretnom slučaju nije bila isključena mogućnost uspostavljanja funkcionalne ekvivalencije⁷ nekim od varijeteta ciljnoga jezika. Navedenu otvorenost hrvatske književnosti nestandardnim varijetetima, posebno geografskim dijalektima, potvrđuje i bogata prijevodna praksa, pa tako i analizirani hrvatski prijevodi Kukućinove pripovijetke *Leše* i romana *Kuća u strani* predstavljaju pokušaje kreiranja funkcionalno ekvivalentnih tekstova nadomještanjem „vanjske“ višejezičnosti (slovačka matrica – interpolirani kroatizmi) „unutarnjom“ (hrvatski književni jezik – stilizirani južnočakavski dijalekt).

Kukućinovi različito adaptirani kroatizmi u narativnom diskursu u prvom redu funkcioniraju kao ornamentalna obilježja lokalnoga kolorita, dok se njihovom uporabom u govoru likova evocira neformalnost svakodnevnice komunikacije, ali i konstruiraju egzotični jezični identiteti⁸. Naime, budući da je potpunija lingvistička (re)konstrukcija identiteta moguća samo kod pripadnika iste govorne zajednice, ovim se stilskim postupkom Kukućinovi likovi u slovačkom sociokulturnom kontekstu identificiraju tek kao pripadnici mediteranskoga bračkog mikrokozmosa, bez nekoga konkretnijeg socijalnog pozicioniranja mogućega u matičnoj sredini.

Kako bi se postigla sročnost između sredine, likova i njihova govora te rekreirale stilske funkcije lingvistički diversificiranoga teksta, a naposljetku i jezično transponirala Kukućinova slika Mediterana, oba prevoditelja – i Nižetić i Šimčik – u upravni su govor likova, diferenciran od neutralnoga pripovjedačeva diskursa, uveli južnočakavski idiom stiliziran na nekim od njegovih prototipnih obilježja. Iako oba prevoditelja primjenjuju istu strategiju, zbog drugačijega korištenja dijalektnih markera, koje je u velikoj mjeri uvjetovano prevoditeljevim idiolektom, odnosno kompetencijom u ciljnom dijatopijskom varijetetu, konačni se rezultat ponešto razlikuje.

⁷ U funkcionalističkoj optici, koja je orijentirana uspostavljanju tzv. dinamične ekvivalencije (Nida 1964) uporabom sredstava ciljnoga jezika usporedivih s funkcijama ishodišnih oblika te recepciji prijevoda u ciljnoj kulturi, izvornik biva tek predloškom čija se ideja kreativno rematerijalizira u ciljnom tekstu (Karabalić 2004).

⁸ Jezičnim se identitetima odabranoga korpusa u ovom radu pristupa iz suvremenoga (socio)lingvističkog rakursa, odnosno kao relacijskim višedimenzionalnim strukturama, štoviše procesima koji se konstituiraju interakcijski, tj. intersubjektivnim pregovaranjem pomoću minimalnih jezičnih (gramatičkih, leksičkih) sredstava (usp. npr. Kalogjera 2007 i dr.)

Kod Nižetića se, naime, može primijetiti nedovoljna kompetencija u polazišnom jeziku zbog koje se u prijevodu ponegdje pojavljuju nepreciznosti (usp. 1. *byt* – *soba* (umjesto *stan*), *ozdoba* – *gosti* (umjesto *ukras*), *vyspovedat'* – *istjerati* (umjesto *ispovjediti*)), dok zbog dalmatinskoga podrijetla uspijeva autentičnije stilizirati južnočakavski idiom. Ono što se može zamjeriti njegovom prijevodu mjestimično je nepotrebno zadiranje u Kukućinovo autorstvo. Osim tzv. apsolutnih gubitaka (Eco 2006) književnojezičnih kroatizama, u Nižetićevo je prijevodu, naime, zabilježeno i bespotrebno neutraliziranje nekih čakavizama (usp. 1. *piaca* – *trg*, *ribarnica*) kojim se gubi lokalna nota izraza, kao i obrnuti pokušaj kompenzacije (usp. 1. *starci* – *barba*). Zbog nedovoljna poznavanja slovačkoga jezika Nižetić usto radi brojne prijevodne *kompromise*: i) riječ kojoj ne zna točno značenje zamjenjuje riječju koja odgovara kontekstu, ii) dio teksta koji mu je nejasan krati, pokušavajući zadržati smisao, iii) ukoliko smatra da ne narušava smislenu cjelinu, neshvaćeni dio teksta jednostavno izbacuje ili iv) krati, te u potpunosti mijenja neshvaćeni dio teksta. Time je, nažalost, na mnogim mjestima izgubljena karakteristična humorna nijansa teksta.

(1.) Izvornik: [...] nahol sa otvoreným oblokom na '**piacu**' — jeho *byt* je totiž na **piaci** — či nezazrie nejakého človečika niekde, čo by bol náchylný i pohnúť sa. Pod veľkou jahodou na piaci leží rozvalený krivý **Marko** [...] Chrápe, ani čo by pílil, a nepočúva, čo si rozprávajú naši ctihodní **starci Ante** a **Zorzi** a ďalej od nich starý **Tomić** a melancholický **Dominko**. '**Penzisti**' všetko — ľudia, ktorým vypadla z ruky motyka a čakán. Zato sú stárou ozdobou našej **piace**. Neprejdeš po nej, aby ťa nepozdravili, alebo niečo neprivolali, alebo aby neurobili poznámku o tebe medzi sebou. Oni zvedia prví, čo nového v meste. Komu sa okotila koza, koho vyspovedal **don Roko**, koho i na koľko odsúdili do chládku na '**občine**', komu zase vynadal doktor, alebo aké ryby doniesli na **piacu**. (Kukućin 1929: 131)

Prijevod: [...] nagnu se preko prozora, koji gleda na trg – na trgu mu je soba – ne bi li ugledao koga, da ga povede. Pod velikom murvom na trgu protegao se krivi Marko [...] Hrče, kao da vuče pilu, i ne čuje niti mari, što pripovijedaju poštovani naš „**barba**“ Ante i **Gjorgjo**, i podalje od njih Tomić i melankolični **Dominiko**. Sve penzionirci – ljudi, kojima ispadoše iz ruke motika i **mašklin**. Zato su stalni gosti na našem trgu. Ne možeš proći preko trga, da te oni ne pozdrave ili da ti što ne dobace, da te ne ogovore. Oni najprije doznaju, što ima novo u mjestu, čija se koza ojarila, koga je istjerao **don Roko**, koga su i koliko osudili u općini da sjedi u hladu, koga je doktor ispsovao ili kakove je ribe donešeno na ribarnicu. (Kukućin 1930: 7)

S druge je pak strane Šimčik zbog svoga češkog podrijetla suvereniji u polazišnom jeziku, ali manje uspјelo stilizira južnočakavski govor, pa

čak ponegdje i pod utjecajem izvornika unosi slovakizme (usp. 3. *pivnica* (umjesto *konoba*), *štedri darovi* (umjesto *velikodušni darovi*)). Dok je uporabom dijalektnih markera upravni govor u obama prijevodima decentraliziran (Assis Rosa 2012)⁹, estetska funkcija egzotičnih kroatizama u diskursu pripovjedača uvelike je reducirana, posebice onih književnojezičnih koji su povratkom u matični jezični kontekst u potpunosti neutralizirani (usp. 1. *općina*; 2. *načelnik, općina, općinska (kuća), Čitaonica*). Dok su u izvorniku hrvatski jezični elementi gotovo podjednako inkorporirani u narativni diskurs kao i u govor likova, u analiziranim prijevodima, posebno pripovijetke *Leše*, kumulativna neutralizacija govora pripovjedača i dijalektizacija upravnoga govora, naročito jezika težaka, dovele su do znatnije jezičnoidentitetske divergencije navedenih dviju razina¹⁰.

(2.) Izvornik: Načelnik s ašešurmi čaka pod obćinskim domom [...] Na **obćinskom dome** veje trikolóra, druga taká na **Čitaonici**. Zástavy vejú i na privatných domoch, na daktorej i patriotický nápis: „**Živila Hrvatska!**“ [...] (Kukučín 2002: 31)

Prijevod: Načelnik s ašešurima čeka pred općinom [...] Na općinskoj kući vije se trobojnica, druga ista takova na Čitaonici. Zastave viju se i na privatnim kućama, na ponekoj i rodoljubni natpis: „Živjela Hrvatska!“ [...] (Kukučín 1931: 36)

(3.) i. Franić je dosta davno sagradio svoju kuću, ali je nije dovršio. Sve je u njoj nekako privremeno. Četiri zida opljuskana prosto žbukom, pod od dasaka, ispod kojega je spomenuta **pivnica**, ali stropa još nema [...] (Kukučín 1931: 3)

ii. „Ipak je lijepa stvar biti posjednik! Kroz tvoje ruke razlijeva se bogatstvo i sreća među svijet. Bog je izabrao tebe, da tvojom rukom sipa gladnoj djeci svoje **štedre darove** [...]“ (Kukučín 1931: 114)

Kao što je spomenuto, u obama analiziranim prijevodima zamjetno je nastojanje da se (re)kreiranjem dijatopijskoga varijeteta ciljnoga jezika,

⁹ Pod decentralizacijom Assis Rosa podrazumijeva prevođenje standardnoga idioma izvornika nestandardnim (često i manje prestižnim) varijetetom ciljnoga jezika. Navedena strategija, dakako, implicira i određene pomake na jezičnoidentitetskom planu.

¹⁰ U kontekstu lingvističkoga indeksiranja socijalnoga statusa govornih subjekata valja istaknuti da je, osim odabira varijeteta, (re)konstrukcija odnosa moći i društvenoga položaja govornika moguća i preko socijalnih deiksa oslovljavanja. U tom je kontekstu zanimljivo da je sukladno spomenutoj jezičnoidentitetskoj divergenciji u većem dijelu prijevoda pripovijetke *Leše* simetrično oslovljavanje doktora i njegovog sluga (*vi – vi*) zamijenjeno asimetričnim odnosom prilagođenim njihovim socioekonomskim položajima (*ti – vi*).

točnije uporabom sredstava južnočakavskoga dijalekta, kojem pripadaju i brački govori, uspostavi određeni stupanj funkcionalne ekvivalencije. S obzirom da obilježena sredstva izvornika pripadaju ciljnom jeziku te da se čitatelji izvornika i prijevoda u prvom redu razlikuju po svojoj lingvokulturološkoj kompetenciji¹¹, uporabom južnočakavskih obilježja funkcija egzotizacije, koja zbog posebnosti situacije spada u red apsolutnih gubitaka, nadomještena je regionalizacijom.

Kada se uspoređuje način na koji se u analiziranim prijevodima rekreira bračka čakavština može se primijetiti da Nižetić ekstenzivnije i uvjerljivije kombinira različite prototipne markere južnočakavskoga dijalekta kako bi evocirao lokalni idiom i konstituirao pripadajuće identitete. Iako se navedeni postupak u prvom redu primjenjuje u upravnom govoru, dijalektni se markeri u skladu s izvornikom povremeno pojavljuju i u narativnim dijelovima.

(4.) Izvornik: „Odpust’te, pane, že ste toľko čakali.“ Začal, ako by rectoval rectorovi naučenú lekciju. „Ale som bol so živým v poli. A hlúpa žena, čo chcete — nevie si rady. Nepošle dieťa na ľahkých nohách, ale, nerozumná, teperí sa sama. A to je pekný kúsok cesty. Uf, či je horúce!“

„A kde ste sa tak spotili?“

„Prosím vás, pane, horúčava je! A trielil som ako divý v dolinu. Ach, či som sa spotil! Nemal som ani kedy vypit’ pohár bevandy. A núkala ma — treba uznať. Ale čo chcete — keď je náhlo.“

Doktor mu hľadí do očú — ten pohľad možno vyzradil, že doktor veľmi pochybuje o tej 'bevande' nevypitej (je to víno rozriedené asi napoly), lebo Leše začal ubezpečovať:

„Zdravia mi, pane, ak som jej mal slzu na jazyku! Ani čo by vtáča v zobáku odnieslo! Ja vôbec nepijem, veď sami viete; najlepši ste svedok.“

„Veď je nič, Leše. Boh vám daj zdravia!“ (Kukučín 1929: 134)

Prijevod: – Oprostite šjor, da ste toľiko čakali, – poče Leše, kao da govori lekciju. – Bi’ san u poj’u sa živin, a ono lude žene, ne poslala po mene dite, u koga su lagahne noge, nego ajde sama. A ima lipi komad puta. Uf, ma je vruće!

– A gdje ste se tako uznojili?

¹¹ S obzirom na razlike u kulturološkoj kompetenciji čitatelja izvornika i prijevoda na ovom mjestu valja spomenuti i postupak elidiranja zabilježen u Nižetićeve prijevodu. Naime, brački mikrokozmos nije fokaliziran iz mediteranske, maritimne, nego srednjoeuropske, kontinentalne perspektive što najbolje potvrđuju učestale usporedbe bračkoga i oravskoga prostora (Stričević-Kovačević 1998, Dudok 2010) koje su u Nižetićeve prijevodu izostavljene. Budući da su one trebale implicitnim slovačkim čitateljima približiti daleke, egzotične krajeve, može se pretpostaviti da ih je Nižetić shvatio samo kao retardacijske elemente koje može izostaviti.

– Molin vas, šjor, pa vrućina je. Trka' san ka' koza po dolcu. Uf, – ma san se upoti'! Nisan ima' kad ni popit žmul bevande. A ponudila me – valja reć' pravo. Ma ča ću, kad je priša!

Doktor mu se zagleda u oči, a taj pogled znači – da mu ne vjeruje u priču o bevandi. (To je vino na polovicu miješano vodom.)

A Leše kaže:

– Tako mi zdrav'ja, šjor, ako san kap'ju stavi' na jezik, ni koliko 'tica u k'junu. Ja uopće ne pijen, vi znate, vi ste najbo'ji svidok. (Kukućin 1930: 9 – 10)

Spomenuti varijetet Nižetić stilizira sustavnom uporabom niza obilježja na svim jezičnim razinama. Uz prominentne leksičke čakavizme (usp. 4. *šjor*, *žmul*, *bevanda*, te npr. ne bi učini' korak brez *lumbrele* (10), *šjor do'tor* (11), hoće li bit 'meštrala (11–12), Treba sidit *fermo*, a držat se *atento*. (12), da ste vi naučeni na druge *arije* (18) i dr.), posebno se ističu fonološki i morfološki markeri.

Najznačajnija obilježja na fonološkoj razini su: i) ikavski refleks praslavenskoga „jata“ (usp. 4. *dite*, *lipi*, *svidok*), ii) konsonant *lj* pretežno prelazi u *j* (usp. 4. *poj'e*, *zdrav'je*, *kap'ja*, *k'jun*, *najbo'ji*, ali i *valja*), iii) fonem *h* dio je konsonantskoga inventara, no nije čvrst u sustavu (usp. 4. *ajde*, ali *Vlah* van je taki (14)), iv) konsonantski slijed *hv* na početku riječi obično daje *f* (npr. Bogu *fala* (14), *Faljen* Isus! (22)), v) provodi se zamjena finalnoga

-m s *-n* u promjenjivim vrstama riječi (usp. 4. *san*, *živin*, *molin*, *nisan*, *ne pijen*), vi) finalno *-l* gubi se na posljednjem slogu jednine muškoga roda glagolskoga pridjeva radnog (usp. 4. *bi'*, *trka'*, *upoti'*, *ima'*, *stavi'*), dok se na završetku imenica i pridjeva čuva (npr. kako je naš svit *zal* (21), *posal* bije i ubija nas teško (21)), kao i na dočetu unutrašnjeg sloga imenica (usp. 4. *dolcu*), vii) pojavljuju se prijevajni oblici s likom *e* (npr. pri vrimenta baca u *greb* (21)), viii) skupina *šć* odraz je praslavenskih konsonantskih skupina *ski i *sti (npr. dočeka je devedeseto *godišće* (17), zimi srce ne *išće* vina (24)), ix) strani skupovi *st*, *sk*, *sp* uglavnom su prilagođeni kao *št*, *šk*, *šp* (npr. Prokleta *beštija!* (21)), ali negdje ostaju i nepalatalni (npr. ja nisan uči 'skule (21)), x) u nekim se primjerima pojavljuje protetsko *j* (npr. meso se *jilo* (20)), xi) kod nepravih konsonantskih skupina reducira se prvi član (usp. 4. 'tica), xii) završni vokal *-o* reducira se pred drugim vokalom (usp. 4. *ka'*), xiii) povremeno se pojavljuje nepreventivna puna vokalizacija u oblicima glagola *vazest* (npr. ča ne *vazete* lumbrelu (11), *vazmite*, napijte se malo (23)), xiv) kod prefigurane prezentske osnove *idti čuva se skupina *jd* (npr. da *dojde* (20)) i dr.

Od morfoloških markera među zastupljenijima su sljedeći: i) tipična zamjenica *ča*, ii) kratka množina jednosložnih i dvosložnih imenica

muškoga roda (npr. nisu naši *puti* (19), oni *vrazi* na pjaci (21)), (iii) genitiv množine imenica muškog roda *-i(h)* (npr. lipih san ja *putih* proša' (20), na sto *lupežih*), iv) lokativ množine imenica ženskoga roda *-an* (npr. u vašin *rukan* (13), više nego je u svin *konoban* vina (17)), v) sinkretizam dativa, lokativa i instrumentala ličnih zamjenica (npr. bog s *vami* (13), da se *vami* ča dogodi (15)), vi) apokopirani infinitivi (usp. 4. *popit, rec'*), vii) u 3. licu množine prezenta okaziono se pojavljuju nastavci *-u* i *-du* (npr. kad ne čedu (13), ča ih *nosu* težaci (19)), viii) oblik zanijekanoga prezenta glagola *biti* u 3. licu jednine je *ni* (npr. ovo i *ni* put (19), naše misto *ni* imalo likara (20)), ix) oblik zanijekanoga glagola *imati* je *nima-* (npr. *nima* toga (15)), x) glagol značenja „ići“ izražava se supletivnim osnovama – infinitivnom *hod(i)-* i prezentskom *gre(d)-* (npr. ne *gren* ja veselo (22)), xi) u imperativu ponekad ispada *-i-* (npr. *drž'te* ga (13), *rec'te* (16)) i dr. Usto, u prijevodu se pojavljuju i dijalektni oblici nekih zamjenica (npr. *ovi, taki*), prijedloga (npr. *brez*), priloga (npr. *lasno*) i veznika (npr. *jerbo, oli*).

Kao što je spomenuto, Šimčik manje uspjelo od Nižetića stilizira lokalni idiom. U njegovom je prijevodu, naime, manje prototipnih obilježja južnočakavskoga dijalekta te se oni ne koriste toliko dosljedno, pa rekreirani varijetet djeluje prilično artificijelno. Posljedice takvih postupaka su nedovoljna distanciranost govora likova od neutralnoga diskursa pripovjedača, formalizacija dijaloga, manje uspješno konstruiranje jezičnih identiteta protagonista te naposljetku i manji stupanj kongruencije između jezika, sredine i likova.

(5.) Izvornik: „Ćaće, ja som vřakovak rozmýř'al v svojej hlave... Viete, ře Bepo Lukrin zase poslal desať lír z Ameriky. Od troch rokov vyře dvesto. A píře, ře mu ich eřte ostalo.“

„A – Bepo!“ zvolal Mate s akýmsi obľahčením. Vydýchol si, lebo vidí, ře sa ide viesť rozhovor o veciach kařždodenných. „Teří ma. Konečne by doma zaháľal a nevymotal by sa z dlhov. Takto, ako vidím, ide sa vysekať, a o rok o dva budeme mať o súdeho ľloveka viac.“

„Veru, ľařko sa pohnúť u nás,“ pokračuje Ivan s akousi schválnosťou. „Zem neďava, — čo sa urodí — to zas ide navnivoč. Len na vinice aké choroby padli nesľychané! I polievaj, i mař, i posýpaj, i řisti, a úroda čím ďalej, tým meňšia. Horřie z roka na rok.“

„To ti je tak,“ odpovedá otec: „Čím je ktorá rastlina užitočnejřia, tým viac chorôb na ňu letí. I na ľudí priřli nové choroby, o ktorých nebolo prvej chyrovať. Prečo? Lebo i ľudia sú čím diaľ jemnejří. No zato sa nemôřeme my řalovať. Urodí sa menej, to je pravda, ale sa zato nenakazia celé pivnice, ako za starodávna. I s cenami sa dá eřte vyjst' ako-tak, hoci sú i meňšie. Nuř ani v dneřných řasoch neumrie súci ľlovek od hladu.“ (Kukučín 2002: 11)

Prijevod: „Ćaće, ja sam na svaku ruku razmišlja' u svojoj glavi. Znete, da je Bepo Lukrin opet posla' deset lira iz Amerike. Za tri godišća više od dvi stotine I piše, da mu je još ostalo.“

„A – Bepo!“ klikne Mate s nekim olakšanjem. Odahnuo je, jer vidi, da će se voditi razgovor o svagdanji stvarima. „Drago mi je. Najzad, kod kuće bi dangubi' i ne bi se iskopa' iz dugova. Ovako, kako vidim, iskopat će se, i za godinu, dvi imat ćemo vridna čovika više.“

„Doista, teško je maknut se u nas“, nastavlja Ivan nekako nahvalice. „Zemlja ne daje – ča rodi, to opet projde u ništa. Samo na vinograde kakve su bolesti pale nečuvene! I polivaj, i maži, i praši, i čisti, a rod, ča dalje, sve manji. Gore od godine do godine.“

„To ti je tako“, odgovara otac; – „ča je koje stablo korisnije, to više bolesti na nj nasrće. I na ljude su došle nove bolesti, kojima pri ni' bilo glasa. Zašto? Jer i ljudi su sve slabiji. Ali zato se ne možemo ni tužit. Urodi manje, istina je, ali se zato ne zaraze čitave konobe, kao u staro doba ča je znalo bit. I s cinama se daje još izać kako tako, i ako su manje. Pa i u današnje doba ne će valjan čovik umrit od gladi.“ (Kukučín 1931: 12–13)

Iako je i u Šimčikovu prijevodu zastupljen čakavski leksik (usp. 5 *ćaće*, te npr. *fijera* će bit *in ordine* (24), triba dobre dvi *ure s meštralom* (24), *pijat* od porculana (29), ne zna *balat* (46), o *jematvi* preporuča se čovjek (208) i dr.), ipak se može primijetiti manja leksička markiranost upravnoga govora, u prvom redu težaka, nego u Nižetićeve prijevodu. I na fonološkoj razini nedostaju neki tipični markeri, a primjenjuju se sljedeći: i) ikavski odraz „jata“ (usp. 5. *dvi*, *vridna*, *polivaj*, *cinama*, *čovik*, *umrit*), ii) finalno *-l* gubi se na dočetnom slogu jednine muškoga roda glagolskoga pridjeva radnog (usp. 5. *razmišlja'*, *posla'*, *dangubi'*), dok se na završetku nekih imenica čuva (npr. *doša'* na takvu *misal* (15), u gradu *vrtal* i kućici (31)), iii) pojavljuje se šćakavizam (usp. 5. *godišće*, te npr. jedan drugome da *popušća* (20), obuzela te *tašćina* (33)), iv) strani skupovi *st*, *sk*, *sp* prilagođeni su kao *št*, *šk*, *šp* (npr. staru *štrigu* (7)), ali negdje ostaju i nepalatalni (npr. ne će poč danas u *skulu* (95)), v) pojedine konsonantske (npr. nemoj se uzdizat, *ćerce* (33), ali slobodan ka' *ptica* (14)) i vi) vokalske skupine se pojednostavljaju (npr. *ka'* muha bez glave (8)), vii) u nekim se primjerima pojavljuje protetsko *j* (npr. nimaju ča *jist* (13), kad ćeš se *najist* (39)), viii) kod prefigurane prezentske osnove *idti čuva se skupina *jd* (usp. 5. *projde*, te npr. *dojde* jedna, *dojde* druga (16)), ix) u nekoliko je primjera zabilježen odraz *j* praslavenske skupine *di (npr. *meju* sobom, *tuja* žena (14)) i dr.

I morfoloških je markera manje, posebno tipičnih nastavaka u deklinacijama imenica i zamjenica (rijetki su primjeri poput – za vike *vikov* (14)), dok se primjenjuju sljedeći: i) tipična zamjenica *ča*, ii) okrnjeni

infinitivi (npr. ne možemo se *smistiti* (11), zlo triba *uhititi* za roge (16)), iii) oblik zanijekanoga prezenta glagola *biti* u 3. licu je *ni* (usp. 5 *ni'*, te npr. otac *ni'* sagradi kuće (14)), iv) zanijekani glagol *imati* ponekad ima oblik *nima-* (npr. druge *nima* (10)), v) glagol značenja „ići“ izražava se supletivnim osnovama – infinitivnom *hod(i)-* i prezentskom *gre(d)-* (npr. Ča već ne *gre?* (24), najpri *hodi* (211)), vi) u imperativu ponekad dolazi do redukcije vokala *-i-* (npr. *hod'mo* unutra (53)) i dr. Osim toga zabilježeni su i čakavski oblici nekih nepromjenjivih vrsta riječi (npr. *jur*, *oli*, *lasno* i sl.).

4. Zaključak

Analiza starijih hrvatskih prijevoda Kukučinove inzularne proze potvrdila je pretpostavku o iznimnoj prijevodnoj delikatnosti višejezičnih književnih tekstova. Oba su prevoditelja na ovaj izazov odgovorila istom strategijom, točnije stilizacijom južnočakavskoga idioma s ciljem postizanja funkcionalno istovrijednih tekstova. Uvođenje dijalekta u prvom je redu motivirano samim mjestom radnje, odnosno mediteranskim bračkim mikrokozmosom, bez opasnosti od neusklađenosti jezika, identiteta likova i lokaliteta. Međutim, i u ovoj konstelaciji navedena strategija iziskuje iznimno dobro poznavanje odabranoga varijeteta ciljnoga jezika, što potvrđuje primjer Šimčkova prijevoda, u kojem su dijalektni markeri manje uspješno kombinirani, čime je kreiran prilično artificijelan diskurs likova, napose težaka. Za razliku od njega Nižetićev je prijevod primjer razmjerno uspjele stilizacije južnočakavskoga govora. Nedostatak ovoga prijevoda pak predstavljaju mnogi kompromisi koji su posljedica nedovoljne kompetencije u polazišnom jeziku. Iako je u oba prijevoda „vanjska“ višejezičnost nadomještena „unutarnjom“, iz perspektive hrvatskoga čitatelja Nižetićevo formiranje bračkih jezičnih identiteta djeluje autentičnije.

IZVORI

- Kukučín 1929:** Kukučín, M. Mišo II. // *Sobrané spisy*, sv. XIV. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1929, 129 – 156.
- Kukučín 1930:** Kukučín, M. Leše. // Lj. Wiesner (ed.) *1000 najljepših novela*, sv. 21. Zagreb: Slovo, 1930, 7 – 27.
- Kukučín 1931:** Kukučín, M. *Kuća u strani*. Zagreb: Društvo sv. Jeronima, 1931.
- Kukučín 2002:** Kukučín, M. *Dom v stráni*. Bratislava: Media klub, Ikar, 2002.

LITERATURA

- Assis Rosa 2012:** Assis Rosa, A. Translating Place: Language Variation in Translation. // *Word and Text – A Journal of Literary Studies and Linguistics* 2 (2), 2012, 75 – 97.
- Dudok 2010:** Dudok, M. Bračský diskurz alebo Interlingválne a intertextové prostriedky v diele Martina Kukučina. // J. Gbúr (ed.). *Kukučin v interpretáciách*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2010, 36 – 43.
- Eco 2006:** Eco, U. *Otrprilike isto: iskustva prevođenja*. Zagreb: Algoritam, 2006.
- Kalogjera 2007:** Kalogjera, D. Slojevitost iskazivanja identiteta. // J. Granić (ed.) *Jezik i identitet*. Zagreb, Split: HDPL, 2007, 259 – 267.
- Karabalić 2004:** Karabalić, V. Kako prevoditi književnost na dijalektu. // A. Bilić (ed.) *Šokačka rič 2*. Vinkovci: Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije, 2004, 223 – 236.
- Nida 1964:** Nida, E. A. *Toward a Science of Translating*. Leiden: EJ. Brill, 1964.
- Smatana 1988:** Smatana, M. Využívání nářečí v slovenskej umeleckej literatúre. // *Slovenská reč* 53 (5), 1988, 282 – 290.
- Sesar 2007:** Sesar, D. Kukučin i Brač – jedro i sidro. // I. Šimunović (ed.) *Brački zbornik (akademiku Petru Šimunoviću povodom 75. obljetnice života)*. Supetar, Split: Brački zbornik d. o. o., Naklada Bošković, 2007, 367 – 377.
- Sesar 2010:** Sesar, D. Kukučinovi brački diškorši. // J. Gbúr (ed.). *Kukučin v interpretáciách*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2010, 124 – 131.
- Stričević-Kovačević 1998:** Stričević-Kovačević, Z. *Hrvatski Motivi u djelu Martina Kukučina*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, Društvo hrvatsko-slovačkoga prijateljstva, 1998.